

УДК 37:004

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.3>

Олексій КЛОЧКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

Людмила ПОНОМАРЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0002-4591-563X

Бібліографічний опис статті: Клочко, О., Пономаренко, Л. (2022). Шляхи формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 20–26, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.3>

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ У СУЧАСНОМУ КІБЕРПРОСТОРИ

Сучасне інформаційно-технологічне суспільство надає неповнолітнім можливості для розвитку соціальних компетентностей і особистісного потенціалу. Сучасний кіберпростір став не тільки джерелом отримання та поширення інформації, але й джерелом та засобом соціальної комунікації, а також важливим джерелом дозвілля і розваг. У питаннях формування безпечної поведінки неповнолітніх у кіберпросторі фахівцям доцільно активно використовувати Internet-мережу.

У статті апелюємо до узагальненого визначення дефініції «безпечна поведінка у кіберпросторі». Це сукупність дій особистості під час взаємодії із мережею Internet, у ході якої відбувається задоволення інформаційно-пошукових, аналітичних, пізнавальних, дозвіллевих та інших «корисних потреб» користувача, а також запобігання ризикам та небезпекам залучення його до небезпечного, шкідливого контенту навмисно чи випадково.

Мета дослідження полягає у дослідженні загальних шляхів формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі. Формуванню навичок безпечної поведінки у кіберпросторі сприятиме розвиток у неповнолітніх відповідної загальної компетентності: «повага до прав людини online»; «участь online»; «збереження здоров'я під час роботи із цифровими пристроями»; «звернення по допомогу та захист».

Одним із пріоритетних шляхів ефективного формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі є розвиток, просування мережею т.зв. «пізнавального кіберпростору». Зазначений технологічний процес формують спеціально організовані на відповідних платформах активності, івенти. Упровадження такого контенту надає для неповнолітніх можливості для формування навичок безпечної поведінки, особистої медіаграмотності; відвернення уваги від негативного контенту, небезпек у мережі; сприяння правильного, вибіркового ставлення до усього контенту у кіберпросторі; для розвитку відповідних професійних компетентностей у сфері кібертехнологій сучасного цифрового середовища, і проведення на їх основі інноваційного змістовного дозвілля; для розвитку і поширенню ідей кібербезпеки, раціональної і продуктивної поведінки у цифровому просторі; основи правильного усвідомлення можливостей кіберпростору, реалізації свого творчого, інтелектуального потенціалу, розуміння шляхів особистісного становлення і суспільного визнання.

Ключові слова: кіберпростір, неповнолітні, безпечна поведінка, Internet-мережа, пізнавальний кіберпростір.

Oleksii KLOCHKO

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Potemnska str., 87, Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

Lyudmyla PONOMARENKO

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Pomenska str., 87, Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0002-4591-563X

To cite this article: Klochko, O., Ponomarenko, L. (2022). Shlyakhy formuvannya bezpechnoyi povedinky nepovnlitnikh u suchasnomu kiberprostorі [Ways of formation of safe behavior of minors in modern cyberspace]. *Vichlyvist. Humanitas*, 5, 20–26, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.3>

WAYS OF FORMATION OF SAFE BEHAVIOR OF MINORS IN MODERN CYBERSPACE

In the article we appeal to the generalized definition of the definition of «safe behavior in cyberspace». This is a set of actions of a person when interacting with the Internet, during which the information retrieval, analytical, cognitive, leisure and other «useful needs» of the user are satisfied, as well as the prevention of risks and dangers of attracting him to dangerous, malicious content intentionally or accidentally.

The purpose of the study is to study the general ways of forming the safe behavior of minors in modern cyberspace. The formation of safe behavior skills in cyberspace will be facilitated by the development of relevant general competence among minors: «respect for human rights online»; «participation online»; «preservation of health when working with digital devices»; «Seeking help and protection».

One of the priority areas for the effective formation of the safe behavior of minors in modern cyberspace is the development and promotion of the so-called network. «cognitive cyberspace». The specified technological process is formed by events specially organized on the respective activity platforms. The introduction of such content provides minors with opportunities to develop safe behavior skills, personal media literacy; diverting attention from negative content, online dangers; promoting proper, selective attitudes towards all content in cyberspace. It also contributes to the development of professional competencies in the field of cyber technologies of the modern digital environment and the implementation of innovative meaningful leisure activities on their basis. Creates conditions for the development and dissemination of cybersecurity ideas, rational and productive behavior in the digital space; the basics of correct understanding of the possibilities of cyberspace, the realization of one's creative, intellectual potential, understanding the ways of personal development and public recognition.

Key words: cyberspace, minors, safe behavior, Internet, cognitive cyberspace.

Актуальність проблеми. Сучасне інформаційно-технологічне суспільство надає неповнолітнім можливості для розвитку соціальних компетентностей і особистісного потенціалу; виступає важливим освітньо-розвивальним й профілактичним ресурсом в освітньому середовищі. Сучасний кіберпростір став не тільки джерелом отримання та поширення інформації, але й джерелом та засобом соціальної комунікації, а також важливим джерелом дозвілля і розваг. Як і будь-яка інша соціальна дійсність, реальність у мережі зосереджує у собі прогресивні ідеї суспільства, позитивні сторони освіти, комунікації та соціалізації підростаючого покоління (О. Клочко, 2019). Тому стверджуємо, що у питаннях формування безпечної поведінки неповнолітніх у кіберпросторі фахівцям доцільно активно використовувати і саму Internet-мережу. Тим самим актуалізуємо питання набуття неповнолітніми позитивного соціального досвіду за допомогою і через кіберпростір.

Відповідно до узагальнених наукових тверджень та методологічних підходів для більшості

дослідників спільним розумінням терміну «безпечна поведінка у кіберпросторі» є визначена сукупність дій особистості під час взаємодії із мережею Internet, у ході якої відбувається задоволення інформаційно-пошукових, аналітичних, пізнавальних, дозвіллевих та інших «корисних потреб» користувача, а також запобігання ризикам та небезпекам залучення його до небезпечного, шкідливого контенту навмисно чи випадково.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що проблеми організації безпечного кіберпростору для неповнолітніх, у тому числі у соціальних мережах, пошуку оптимальних шляхів зменшення негативного впливу Internet-мережі, попередження кібербулінгу та іншого негативного контенту звернена увага багатьох теоретиків-науковців, практиків соціальної роботи, а також психологів, кіберполіції. Проблемам й перспективам удосконалення кіберпростору та технологізації кібербезпеки присвячені численні наукові розвідки (О. Ткаченко, К. Ткаченко, 2018; Фурашев, 2022) Заслугове

на увагу наукова позиція науковців, які досліджують загальні правила та особливості безпечної поведінки підлітків у Internet-мережі (Єсіна, Стрельнікова, 2021; Черних, 2020; Снітко, 2020). На предметну увагу заслуговують Інтернет-ресурси, які формують окремі шляхи альтернативної, безпечної поведінки для сучасної молоді у кіберпросторі (сайти «Комп'ютерна академія «Шаг»; «Комп'ютерні курси СумДУ» та ін.). Однак, беручи до уваги стан, динаміку й перспективність розвитку мережі Internet, кіберпростору загалом, необхідність продовження процесу удосконалення засобів, шляхів забезпечення безпечної поведінки, потребують належної конкретизації технологічних процесів своєї реалізації.

Мета статті полягає у дослідженні загальних шляхів формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті дослідження звернемося до найбільш узагальненого, на наш погляд, трактування терміну «кіберпростір», запропоноване науковцями О. Ткаченком та К. Ткаченком. Дослідники вказують, що під дефініцією «кіберпростір» розуміється кіберінформаційне середовище, що відображає сутність об'єктів кіберінформаційної інфраструктури, а також системи взаємозв'язків між ними. Згідно авторської позиції цих науковців, до об'єктів такої кіберінформаційної інфраструктури відносяться апаратно-технічні складові (сучасні гаджети), програмно-технологічні складові (комп'ютерні мережі, мережа Internet, програмне забезпечення), інформаційні складові (інформаційні бази, веб-контенти, відомості у мережі тощо) (О. Ткаченко, К. Ткаченко, 2018).

Зазначимо, що однією із важливих передумов процесу формування безпечної поведінки у сучасному кіберпросторі є, на нашу думку, визначення, обґрунтування і подальше використання загальних теоретико-методологічних концептів побудови такої поведінки. На референтну думку О. Черних, у цьому контексті вкрай важливим постає визначення дефініції «загальної компетентності безпечної поведінки у кіберпросторі». Авторка розглядає даний концепт як відповідну сукупність знань, умінь, цінностей та соціального досвіду, що втілені у практичну діяльність, яка сприяє задоволенню потреб особистості непо-

внолітнього і водночас запобігає можливості завдання збитків фізичному, психічному, соціальному благополуччю, майну користувача у час користування Internet-мережею (О. Черних, 2020).

Отже, формуванню навичок безпечної поведінки у кіберпросторі, на думку, О. Черних (2020), сприятиме розвиток у неповнолітніх відповідної загальної компетентності, що матиме складові:

- компетентність «повага до прав людини online», що передбачає знання про права людини online, їх суворе дотримання; відповідальне ставлення до Internet-мережі як до спеціально організованого простору та важливого інструменту реалізації основних прав людини;

- компетентність «участь online», що передбачає отримання знань про можливості електронної участі; набуття досвіду участі online; формування ціннісного ставлення у прийнятті рішень, що стосуються людини;

- компетентність «збереження здоров'я під час роботи із цифровими пристроями», що передбачає отримання знань про загрози у Internet-мережі, а також їх вплив на здоров'я користувачів; здійснення заходів щодо збереження здоров'я під час користування мережею;

- компетентність «звернення по допомогу та захист», що передбачає отримання знань про основні шляхи отримання допомоги та захисту під час користування Internet-мережею; набуття досвіду звернень по допомогу та захист у разі загроз у Internet-мережі (О. Черних, 2020).

Зазначимо, що формуванню безпечної поведінки неповнолітніх у кіберпросторі сприятиме організація доступу до Internet-мережі й діяльності у ній дотримання відповідних принципів. Такими принципами формування безпечної поведінки у кіберпросторі, за визначенням О. Черних, є:

- визнання мережі Internet як значущого фактору соціалізації неповнолітніх;

- зосередження на можливостях, які надає мережа Internet, її позитивному впливі на розвиток та соціалізацію неповнолітніх;

- розуміння сутності поняття «права людини online»;

- наукової обґрунтованості;

- систематичного моніторингу програм і заходів з формування безпечної поведінки у мережі Internet;

- скоординованої взаємодії;
- готовності до упровадження діяльності щодо формування безпечної поведінки у мережі Internet;
- позитивної атмосфери;
- доступності до необхідної інформації;
- урахування ризиків та небезпек залучення користувачів до небезпечного, шкідливого контенту навмисно чи випадково (О. Черних, 2020).

Вважаємо, що одним із пріоритетних шляхів ефективного формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі є розвиток, просування мережею т.зв. «пізнавального кіберпростору».

Важлива правильна стимуляція пізнавальних процесів неповнолітніх і правильне використання відповідних ресурсів кіберпростору щодо формування безпечної поведінки, медіаграмотності підростаючого покоління. На сьогодні, необхідним залишається використання можливостей сучасних мобільних додатків й різних мережевих конструктивів у процесі зменшення уваги неповнолітніх до негативних «челеджів», небезпек у мережі, а також їхнього правильного, вибіркового ставлення до усього контенту у кіберпросторі.

Приміром, одним із таких прикладів, вбачаємо, використання програми «Shazam» (чи то подібних) з метою проведення різних розважальних активностей із неповнолітніми – музичних «батлів» (конкурсів) типу «Вгадай пісню чи мелодію», «Шо_за_сонг» тощо.

Дедалі більшою популярністю саме серед підростаючого покоління користуються інноваційні розважальні послуги із використанням сучасних кібертехнологій (лазер шоу; робототехніка; віртуальна реальність; організація, трансляції кіберспортивних івентів (заходів) тощо). Це контрольовані, дозовані для пізнавальної активності неповнолітніх технології, що розвивають відповідні професійні компетентності у сфері кібертехнологій сучасного цифрового середовища. На їх основі також пропонують варіанти для проведення інноваційного змістовного дозвілля.

Розвитку і поширенню ідей медіаграмотності, кібербезпеки, раціональної і продуктивної поведінки у цифровому просторі сприяють спеціалізовані освітньо-розвивальні

студії, курси, програми, школи із набуття учнівською молоддю компетентностей у сфері програмування, робототехніки, створенні 3-D моделей, ігор. Важливим є інформування, ознайомлення, зацікавлення неповнолітніх про різні можливості, що пропонує сучасний кіберпростір. Адже саме такі додаткові освітньо-розвивальні курси чи програми і формуватимуть основу правильного усвідомлення можливостей кіберпростору, реалізації свого творчого, інтелектуального потенціалу, розуміння шляхів особистісного становлення і суспільного визнання. Правильний спеціально організований процес цих курсів і програм дозволить:

- сформувані раціональні особистісні інтереси учня; виставити для себе пріоритети та цілі; визначити призначення особистісного запиту на кіберпростір, його можливості;
- розробляти нові технології у IT-сфері;
- сформувані вміння доводити справу до кінця;
- розвинути просторове, логічне і критичне мислення; аналітичні здібності; уміння планувати;
- навчитися працювати у команді, взаємодіями з однолітками; відстоювати свою думку; вести переговори та комунікацію; проводити публічні виступи і роботи самопрезентації;
- розвинути фантазію, креативність; ефективно використовувати творчий підхід до вирішення будь-яких задач;
- сформувані навички «hard skills»: створення 3-D моделей ті ігрового світу зі своїм сюжетом; написання коду на мові програмування Lua; використання основ гейм- і левел-дизайну; вивчення ігрової логіки; робота з анімацією тощо (сайти «Комп'ютерна академія «Шаг»; «Комп'ютерні курси СумДУ»).

Звичайно, зазначений перелік активностей не є вичерпним, може доповнюватися відповідно до запитів і потреб самих неповнолітніх, а також може змінюватися відповідно до фінансово-організаційних, креативних можливостей та особистих уподобань організаторів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, стверджуємо, що одним із пріоритетних шляхів ефективного формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі є реалізація т.зв.

Рис. 1. Скріншот із відкритих сторінок соціальних мереж

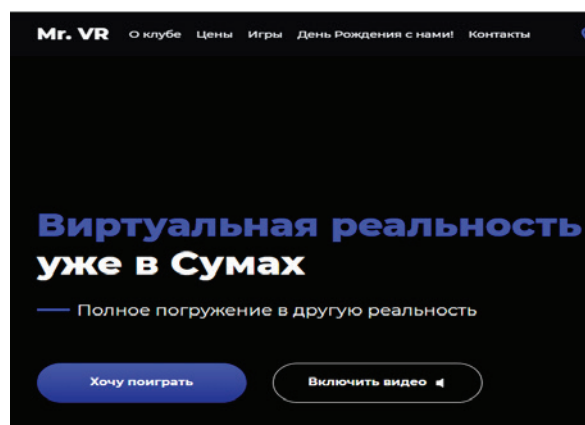
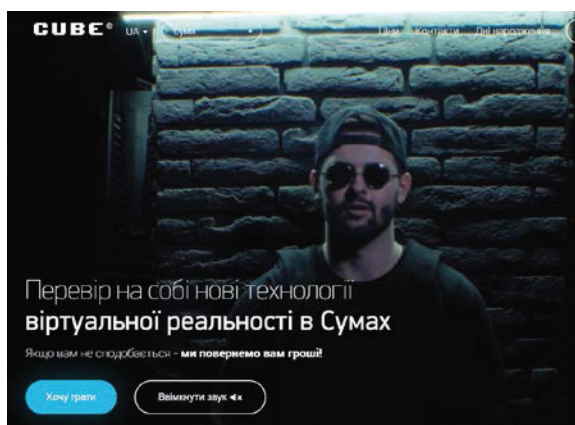
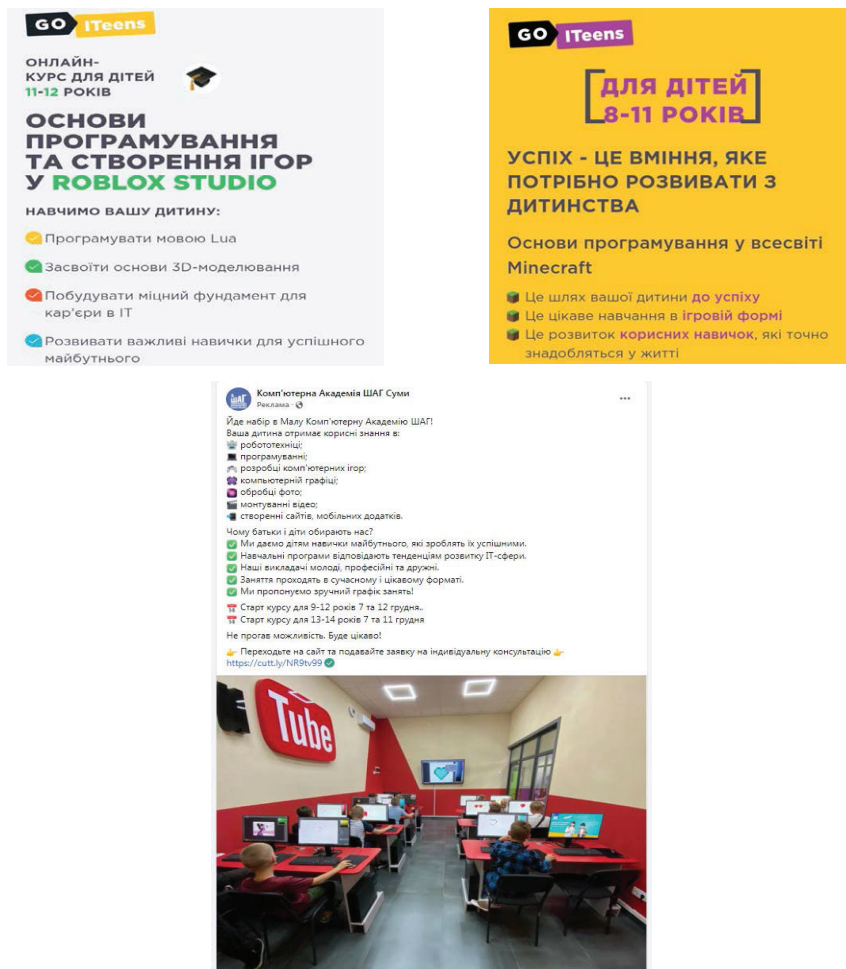

Рис. 2. Скріншоти із відкритих Internet-джерел (сайти «VR Клуб Paralel», «VR Cube»)

«пізнавального кіберпростору». Зазначений технологічний процес формують спеціально організовані на відповідних платформах активності, івенти. Упровадження такого контенту надає для неповнолітніх можливостей для формування навичок безпечної поведінки, особистої медіа грамотності; відвернення уваги від негативного контенту, небезпек у мережі;

сприяння правильного, вибіркового ставлення до усього контенту у кіберпросторі; для розвитку відповідних професійних компетентностей у сфері кібертехнологій сучасного цифрового середовища, і проведення на їх основі інноваційного змістовного дозвілля; для розвитку і поширення ідей кібербезпеки, раціональної і продуктивної поведінки у цифровому про-

Комп'ютерні курси в СумДУ

Початок події: 2020-02-08
 Статус події: new
 Навчальний центр «Проф-ІТ» СумДУ
 Запрошує студентів, школярів та дорослих на навчання.
 Центр працює на базі комп'ютерних класів університету понад 20 років.
 На сьогодні «Проф-ІТ» розбудовує свою діяльність у різних напрямках ІТ-технологій, пропонуючи слухачам різного віку й статусу навчання:

- з програмування;
- з комп'ютерної графіки;
- з розробки сайтів;
- з апаратного обладнання ПК, установки й налаштування операційної системи;
- з комп'ютерних мереж (курси академії Cisco);
- основи ОС Linux (курси академії Cisco);
- з розробки комп'ютерної гри з використанням 3D-графіки та програмування;
- дистанційні курси IT Academy Microsoft

Рис. 3. Скріншоти із відкритих Інтернет-джерел (сайти «Комп'ютерна академія «Шаг», «Комп'ютерні курси СумДУ»)

сторі, основи правильного усвідомлення можливостей кіберпростору, реалізації свого творчого, інтелектуального потенціалу, розуміння шляхів особистісного становлення і суспільного визнання.

Перспективним напрямом подальшої діяльності постає розробка й експериментальна перевірка загальної технології формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єсіна Н.О., Підготовка майбутнього соціального фахівця до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах / Н.О. Єсіна, О.О. Стрельнікова. SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2021. №11. С. 30-37.
2. Ключко О.О. Освітньо-профілактичний потенціал мережевих ігор / О.О. Ключко. Науковий журнал «Молодий вчений». 2019. № 2(66). С. 546-549.

3. Сайт установи «Комп'ютерна академія «Шаг». URL: <https://sumy.itstep.org/>.
4. Сайт установи «Комп'ютерні курси СумДУ». URL: <https://news.sumdu.edu.ua/uk/announcements/14-announcements-archive/10955-komp-yuterni-kursi-v-sumdu-pochatok-zanyat-8-lyutogo-2020-roku.html>.
5. Клочко О., Ткаченко К. Кіберпростір і кібербезпека: проблеми, перспективи, технології. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2018. №1. С. 75-86.
6. Черних О.О. Онлайн : навчально-методичний посібник. Київ : ВАІТЕ, 2020. 108 с.
7. Сайт установи «VR Клуб Paralel». URL: <https://parallel.in.ua/>.
8. Сайт установи «VR Cube (Клуб віртуальної реальності «Куб»)). URL: https://vr.sumy.ua/?gclid=Cj0KCQiAjJQOBhCkARIsAEKMtO2tT3EJfSep1DmYbyAtDX9P0dec6JzPjmhJ8hTOqIiXz9zQ8IIRbvwaAh3xEALw_wcB.

REFERENCES:

1. Yesina, N.O., & Strelnikova, O.O. (2021). Pidhotovka maybutnoho sotsialnoho fakhivtsya do formuvannya bezpechnoyi povedinky pidlitkiv u sotsialnykh merezhakh [Preparation of the future social specialist for the formation of safe behavior of teenagers in social networks]. *SOCIOPROSTIR: mizhdystsiplinarynyy elektronnyy zbirnyk naukovykh prats z sotsiologiyi ta sotsialnoyi roboty – SOCIOPROSTIR: an interdisciplinary electronic collection of scientific works on sociology and social work, 11*, 30-37 [in Ukrainian].
2. Klochko, O.O. (2019). Osvitno-profilaktychnyy potentsial merezhevykh ihor. [Educational and preventive potential of online games]. *Naukovyy zhurnal «Molodyy vchenyy» – Scientific magazine «Young Scientist», 2(66)*, 546-549 [in Ukrainian].
3. Sayt ustanovy «Komputerna akademiya «Shah» [Site of the institution «Shag Computer Academy»]. *sumy.itstep.org/*. Retrieved from: <https://sumy.itstep.org/> [in Ukrainian].
4. Sayt ustanovy «Komputerni kursy SumDU» [Site of the institution «Computer courses of Sumy State University»]. *news.sumdu.edu.ua/uk/announcements/14-announcements-archive/10955-komp-yuterni-kursi-v-sumdu-pochatok-zanyat-8-lyutogo-2020-roku.html*. Retrieved from: <https://news.sumdu.edu.ua/uk/announcements/14-announcements-archive/10955-komp-yuterni-kursi-v-sumdu-pochatok-zanyat-8-lyutogo-2020-roku.html> [in Ukrainian].
5. Tkachenko, O., & Tkachenko, K. (2018). Kiberprostir i kiberbezpeka: problemy, perspektyvy, tekhnolohiyi [Cyberspace and cyber security: problems, prospects, technologies]. *Tsyfrova platforma: informatsiyi tekhnolohiyi v sotsiokulturniy sferi – Digital platform: information technologies in the socio-cultural sphere, 1*, 75-86 [in Ukrainian].
6. Chernykh, O.O. (2020). Onlayk [Online]. Kyiv: ВАІТЕ [in Ukrainian].
7. Sayt ustanovy «VR Klub Paralel» [Site of the institution «VR Club Paralel»]. *parallel.in.ua/*. Retrieved from: <https://parallel.in.ua/> [in Ukrainian].
8. Sayt ustanovy «VR Cube (Klub virtualnoyi realnosti «Kub»))» [Site of the institution «VR Cube (Virtual Reality Club «Cube»))». *vr.sumy.ua/?gclid=Cj0KCQiAjJQOBhCkARIsAEKMtO2tT3EJfSep1DmYbyAtDX9P0dec6JzPjmhJ8hTOqIiXz9zQ8IIRbvwaAh3xEALw_wcB*. Retrieved from: https://vr.sumy.ua/?gclid=Cj0KCQiAjJQOBhCkARIsAEKMtO2tT3EJfSep1DmYbyAtDX9P0dec6JzPjmhJ8hTOqIiXz9zQ8IIRbvwaAh3xEALw_wcB [in Ukrainian].